

3.3 Тероризм як транснаціональна проблема

Тероризм представляє собою одне з самих небезпечних та складних явищ сучасності, що має найбільш загрозливі масштаби. З середини 90-х сталося чимало знакових подій. Це і вибух в Оклахома-Сіті, і підриг посольств у Кенії і Танзанії, здійснений бойовиками Усами бен Ладена, вибухи у житлових будинках у Росії, Франції, вбивства людей терористами з ІРА у Великій Британії, знищення посадових осіб в Іспанії організацією ЕТА, численні замаху на глав держав Вати-кану, Грузії, Шрі-Ланки, США, Філіппін. Терористичні акти в Нью-Йорку і Вашингтоні у вересні 2001 р. сколихнули світову спільноту і вплинули на міжнародну політику держав. Як наслідок – нова політична обстановка у світі, зміна геополітичних орієнтацій провідних держав і міжнародних організацій на посилення масштабних профілактичних заходів попередження терористичних загроз.

Поняття терор уособлює акції масового фізичного, психологічного, ідеологічного насильства, здійснюваного суспільно-політичними структурами, що володіють необмеженою владою в полі діяльності соціального контингенту. Терор став ефективною зброєю залякування і знищення у вічному протистоянні різних світів. Терор як засіб досягнення певних політичних цілей ввійшов у новітню історію з середини XIX ст., а відтак усе більше набрав поширення і застосування, перетворюючись на тероризм як відверто жорстку, цілеспрямовану форму насильства у боротьбі проти політичних опонентів, переважно державних органів влади, за реалізацію програмних чи локальних, партійних, групових, у тому числі конфесійних інтересів.

Звичайно, терор пов'язують з діяльністю державної влади в певні періоди існування держави, проте це не означає, що крім державної влади ніякі інші сили не спроможні вдаватись повсюдно до терору, наводячи страх і жах не тільки на політичних противників, а практично всіх і кожного. Отже, ***терор може бути державний і недержавний.***

Державний терор поєднують з особливо репресивною жорстокою діяльністю державної влади у ставленні до політичних противників усередині країни і за її межами. Державний терор поділяють на внутрішній і зовнішній. Зовнішній терор асоціюється з агресивною або колоніальною політикою держави, спрямованою на загарбання чужих територій, пограбування національних багатств поневолених народів, нехтування елементарних прав людини. Так, зовнішнім терором є монголо-татарське іго на Русі, поневолення Індії Великобританією, загарбання Францією, Англією, Італією, Німеччиною, Бельгією та іншими країнами територій в Азії, Африці, в Латинській Америці; дії фашистської Німеччини на окупованих територіях, діяльність властей та ін. Історія кожної колонії - це історія збройного терору і насилля колонізаторів.

Внутрішній державний терор в залежності від специфіки його прояву можна поділити на судовий і позасудовий. Судовий терор проявляється переважно в кримінальному переслідуванні політичних противників і масштабах застосування смертної кари. В Росії судовий терор особливо яскраво проявився у внутрішній політиці Івана Грозного в період оприччини. Позасудовий державний терор воєнного періоду особливо властивий внутрішній політиці фашистських диктатур. Так, в перші дні приходу нацистів до влади Німеччину охопила хвиля терору, що мала подвійну форму: жорстоких і кривавих розправ в період заворушень, вуличних сутичок, і потай завдаючих ударів у вигляді багатьох незаконних таємних арештів. Ліквідації противників без суду і слідства і з застосуванням тортур тощо. Внутрішній державний терор може здійснюватись і без застосування військової сили в мирних умовах існування держави. Така ситуація склалася в СРСР в період тотального посилення репресій.

Відмінними рисами терору виступають:

по-перше, масовість насильства, що означає необмежено велику кількість осіб, які попадають під насильство, а також можливості поширення його впливу на ще більш невиразно велику групу людей;

по-друге, "системність актів насильства", тобто ці акти повинні бути не одиночними, а складати визначену сукупність дій, кінцевою метою здійснення яких є створення обстановки пригніченості, страху, дестабілізації суспільства;

по-третє, суб'єктами терору можуть виступати держава і недержавні організації;

по-четверте, терор цілеспрямований, але в більшості випадків індиферентний щодо жертв.

У тлумачному словнику сучасної української мови дається таке трактування тероризму, терору: найгостріша форма боротьби проти політичних і класових супротивників із застосуванням насильства аж до фізичного знищення. Надмірна жорстокість стосовно кого-небудь, залякування, тероризм. Здійснювання, застосування терору, діяльність і тактика терористів. [94]

Поняття тероризм і терор конкретизуються і відокремлюються. Поняттям **тероризм** стали визначати практично політичні вбивства опозиційні організації і їх тактику, а поняття **терор** закріпилося за репресивними діями держави. [95]

Отже, тероризм – багатооб'єктний злочин. Тероризм посягає на суспільну безпеку, нормальне функціонування органів влади, інших органів управління, підприємств і організацій, а також життя, здоров'я громадян, права власників майна та ін. **Тероризм**, тобто здійснення або загроза здійснення загально небезпечних дій, спрямованих на залякування населення або соціальних груп з метою примусу держави, міжнародної організації, фізичної або юридичної особи, або соціальної спільноти для прийняття якогось рішення та ін. [96]

Істотна ознака тероризму, по-перше, насильство. З погляду з'ясування особливостей насильства при здійсненні терористичних діянь важливо відзначити два моменти: явний і латентний елементи насильства. Явний елемент насильства пов'язаний зі здійсненням безпосередніх терористичних актів, у результаті яких гинуть люди, руйнуються будинки, вибухають літаки, йдуть під укіс потяги та інше.

У сучасних умовах різко розширюються об'єкти терористичних замахів і самі форми замахів. В арсенал тероризму входять акції безадресного терору, викрадення літаків і пограбування банків, узяття заручників і підпалювання промислових підприємств та офісів, нальоти на казарми, поліцейські ділянки і склади, вибухи у видавництвах і приміщеннях політичних партій, масові вуличні бешкетування і напади через кут, диверсії й ін. Але основою всієї терористичної діяльності продовжує залишатися захват на життя людей.

Тероризм постійно еволюціонує, набуває нових форм та методів. На сьогодні – це потужні структури з відповідним оснащенням і фінансово-економічними можливостями. Особливість сучасного тероризму виявляється в тому, що йому характерний дуже частий розрив між безпосередньою жертвою насильства і групою, що виступає об'єктом впливу, метою насильства, причому ступінь жорстокості не зменшується, а мабуть, ще більше росте.

Мотиви і спрямованість дуже важливі при аналізі терористичних дій. Звідси, ще одна відмінна риса тероризму в тому, що в ньому сполучаються "високий рівень політичної мотивації з низьким рівнем участі мас". Латентний елемент насильства пов'язаний з тим, що терористичний акт запускає механізм примусу людей робити так, як того вимагають терористи, впливати на державні структури з метою реалізації на практиці тих вимог, що висувують терористи, створює в суспільстві атмосферу страху і безвихідності.

Сучасний тероризм все частіше використовує методи залякування, усунення політичних опонентів, тиск на органи політичної влади та управління, використовує насилля для задоволення окремих соціальних, регіональних, економічно вигідних їм інтересів.

Здійсненням замаху зміст терористичних актів не вичерпується, і завершенням бойової операції не закінчується. Їх головне призначення не просте в здійсненні масових убивств, усуненні окремих осіб, нанесенні матеріальних втрат та ін., відтоді в досягненні соціального резонансу, у ляканні народів і урядів. Якщо в історичному минулому властива тероризму функція залякування нерідко перебувала в тіні, то відтоді як тероризм знайшов організований,

ідеологічно обґрунтований і систематичний характер, ця функція дедалі чіткіше висувається на передній план. *Превентивне лякання за допомогою терористичних актів поширюється на всіх людей: робітників і банкірів, клерків в офісі і чиновника в міністерському кріслі. Абсолютно всі повинні відчувати свою незахищеність перед перманентним злом, хиткість сучасного буття. За допомогою терористичних дій у суспільстві нагнітається істерія страху, безвихідності, недовіри до окремих соціальних груп, а іноді, й народів, що виявляється в зростанні агресивності.*

Розгляд суттєвих ознак тероризму дозволяє сформулювати визначення тероризму в широкому і вузькому змісті. *Тероризм у широкому змісті - це соціальне явище, засноване на використанні або погрозі використання насильства у вигляді терористичного акту з метою нагнітання атмосфери страху і безвихідності в суспільстві заради досягнення мети суб'єктів терористичної діяльності.* Такий підхід дозволяє визначити основні різновиди тероризму: економічний, духовний і політичний. Політичний тероризм - це соціально-політичне явище, засноване на використанні або погрозі використання політичного насильства у вигляді терористичного акту з метою створення атмосфери страху і безвихідності в суспільстві в ім'я досягнення політичної мети. [97]

Вперше поняття «тероризм» було використано як офіційний термін в документах 1930 р. на засіданні V Комітета III Брюсельської конференції по уніфікації кримінального законодавства. В сучасних умовах в політичній, юридичній, соціологічній літературі дається біля 200 визначень. В міжнародному праві досі не існує єдиного визначення тероризма.

Термін "тероризм" походить від лат. terror (страх, жах). Як соціально-політичне та суспільно небезпечне явище тероризм має багатовікову історію. Його основна суть - наведення страху і жаху на владу і населення шляхом вчинення жорстокого насильства і погроз насильством з метою залякування, залякування і придушення політичних супротивників і конкурентів, нав'язування їм своєї лінії поведінки - залишається практично незмінним. Оксфордський

толковий словник виділяє такі значення тероризму: сильний страх; людина або річ, які є причиною сильного страху. Террологі (фахівці з вивчення тероризму) як правило, виділяють дві основні ознаки власне терористичних дій: 1) насильство і його необхідне слідство; 2) залякування. Використання крайнього насильства і погрози його застосування для досягнення публічних (політичних) цілей є найбільш поширеним визначенням тероризму у світовій та вітчизняній літературі. У Доповіді Держдепартаменту США за 1999 рік тероризм розуміється як навмисне, мотивоване політичними міркуваннями насильство, скоєне проти невійськових цілей субнаціональними групами або таємними агентами і зазвичай ставить собі за мету вплинути на ту чи іншу групу населення. [98]

Тероризм в широкому розумінні багатолікий. Він *вбирає в себе самі різні форми терористичної активності - від політичної, ідеологічної, сепаратистської, релігійної і навіть так званої партизанської боротьби до разових кривавих кримінальних акцій; від справедливої вимушеної боротьби від гноблення за своє виживання до звірячого знищення ні в чому не винних людей в вузькокорисливе і політичних інтересах.* [99] У число терористичних можна включити не тільки злочини, прямо названі в законі терористичними, а й такі, як викрадення людини, захоплення заручника і деякі інші злочини, які вчиняються для наведення страху.

Тероризм являє собою підвищену небезпеку тому, що він:

- часто спричиняє за собою масові людські жертви, завдає багатьом людям непоправні тілесні каліцтва та психічні травми, призводить до руйнування матеріальних і духовних цінностей (у тому числі культових), які іноді буває важко, а часом і неможливо відтворити. Терористами часто знищуються люди, що не мають до їх конфліктів і проблем жодного стосунку;
- здатний зрощуватися, а в ряді випадків і зрощується з організованою злочинністю, в першу чергу у зв'язку з незаконним обігом наркотиків і зброї;
- може використовувати ядерну і інша зброя масового ураження для досягнення своїх цілей;

- таїть у собі загрозу провокування серйозних військових конфліктів і навіть війн, не кажучи вже про національні та релігійних конфліктах;

- тягне за собою не поліпшення, а погіршення суспільно-політичної та економічної ситуації в даній країні або регіоні світу, зниження рівня життя населення.

У сучасній вітчизняній юридичній літературі *під тероризмом прийнято розуміти використання насильства чи загрози його застосування щодо окремих осіб, групи осіб або різних об'єктів з метою досягнення політичних, економічних, ідеологічних та інших вигідних терористам результатів.*

Кримінальний кодекс України (ст. 258) дає поняття діяння, яке містить ознаки терористичного акту як застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу або інших дій, які спричинили за собою небезпеку для життя і здоров'я людини або заподіяння значної матеріальної шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо ці діяння були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародних ускладнень або з метою тиску на прийняття рішень чи вчинення або невчинення певних дій органами державної влади або органами місцевого самоврядування, посадовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених діянь в цих же цілях. [100] Закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 20.03.2003 р визначив поняття тероризму як «суспільно небезпечна діяльність, яка полягає в усвідомленому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення або органів влади або вчинення інших посягань на життя і здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей» (ч. 1 ст. 1). [101]

Міжнародний тероризм відповідно до вказаного Закону - *це здійснювані в світовому чи регіональному масштабі терористичними організаціями, угрупованнями, в тому числі за підтримки державних органів окремих держав,*

з метою досягнення певних цілей суспільно небезпечні насильницькі діяння, пов'язані з викраденням, захопленням, вбивством ні в чому не винних людей або загрозою їх життю і здоров'ю, зруйнуванням чи загрозою руйнувань важливих народногосподарських об'єктів, систем життєзабезпечення, комунікацій, застосування м або загрозою застосування ядерної, хімічної, біологічної або іншої зброї масового знищення. [102]

В сучасній юридичній літературі виділяють наступні **відмінні ознаки тероризму**:

1. Породжую високу суспільну небезпеку, що виникає в результаті скоєння загально небезпечних дій або загроз таких дій

2. Публічний характер його вчинення. Тероризм без інформування громадськості, без широкого розголосу, без відкритого пред'явлення вимог не існує.

3. Тероризм вбудований в насильницьку злочинність. Причому він належить до тих видів злочинного насильства, жертвою якого може бути кожен, навіть той, хто не має ні найменшого відношення до конфлікту, котрий породив терористичний акт.

4. При його вчиненні загально небезпечне насилля споюється до одних осіб чи майна, а психологічний вплив, з метою спонукати до певної поведінки, на інших осіб

5. Навмисне створення обстановки страху, подавленності, напруженості, причому це створюється не на індивідуальному чи груповому рівні, на соціальному і представляє собою соціально-психологічний фактор, що склався об'єктивно. Причому страх з'являється в результаті отриманого суспільного резонансу діяння і створюється винними для досягнення інших цілей та слугує своєрідним об'єктивним важелем цілеспрямованого впливу для досягнення певної мети.

6. Суб'єктом тероризму є держава, її вищі і місцеві органи, його військові частини та каральні установи, суди та правоохоронні органи, партії (руху) і їх бойові ланки, партизанські формування, окремі групи, в тому числі секретні,

створювані власними силами або державою, таємні суспільства, нарешті, окремі особи.

Сучасний тероризм характеризується різко зрослої технічною оснащеністю, високим рівнем організації, наявністю значних фінансових коштів. Його головна відмітна риса - це розмивання меж між міжнародним і внутрішнім тероризмом. Розширюються зв'язки терористичних організацій з наркобізнесом і незаконною торгівлею зброєю. Помітна динаміка зростання терористичних груп у сучасному світі.

Отже, під тероризмом слід розуміти злочинні діяння, що складаються в застосуванні насильства або в погрозі застосування насильства по відношенню до окремих осіб або групи осіб, що супроводжуються залякуванням населення і навмисним створенням обстановки страху, пригніченості, напруженості з метою здійснення впливу на прийняття рішень, вигідних для терористів, і відрізняються підвищеною суспільною небезпекою і публічним характером здійснення. При цьому, цілі терористів можуть бути різними: релігійними, політичними, економічними і т.д. Справжні дії вважаються терористичним злочином незалежно від того, хто їх скоїв, якими міркуваннями вони виправдовуються - політичного, філософського, ідеологічного, расового, етнічного, релігійного або іншого характеру. [103]

Залежно від того, хто є суб'єктом тероризму, які цілі за допомогою тероризму переслідуються, в чому полягає його сенс, можна розрізняти наступні **види тероризму:**

1. *Політичний* - пов'язаний з боротьбою за владу і відповідно спрямований на залякування, а в ряді випадків і на усунення політичних супротивників і їх прихильників.

2. *Державний* - визначається потребою в залякуванні власного населення, його повного придушення і поневолення і разом з тим знищення тих, хто бореться з тиранічним державою або може бути запідозрений навіть у неприязні до нього. У XX ст. державний тероризм панував в СРСР, Німеччини, Італії, Китаї, Камбоджі.

3. *Релігійний* - здійснюється заради того, щоб затвердити, змусити визнати свою релігію, свою церкву, забезпечити їй державну підтримку і одночасно послабити іншу конфесію, нанести їй можливо більш відчутна втрата. Зараз релігійний тероризм має місце в Пакистані, Індії, в Росії на території Північного Кавказу.

4. *Корисливий* - передбачає, що страх повинен охоплювати тих, хто перешкоджає отриманню матеріальних благ, комерційних суперників і тих, хто зобов'язаний платити данину злочинцям, або тих, кого примушують прийняти свідомо не вигідні умови. Війна наркомафії з владою в Колумбії в 1994-1995 рр. є типовим прикладом корисливого тероризму.

5. *«Кримінальний»* - тісно примикає до корисливого і багато в чому зливається з ним. Його змістом є знищення суперників і усунення їх прихильників при конфліктах між організованими групами злочинців. Як показує практика, такого роду терористичні акти зустрічаються досить часто і їхні жертви численні.

6. *Військовий* - має місце під час війни і спрямований не тільки на економічне і військове ослаблення противника, знищення його промислової та військової могутності, а й на приведення його у заціпеніння, наведення жаху на населення, деморалізацію. Такий був сенс англо-американських бомбардувань фашистської Німеччини, атомних бомбардувань Хіросіми і Нагасакі. Військовим тероризмом можна назвати дії німецького вермахту в окупованих країнах, знищення там населення, розстріл заручників, руйнування і викрадення матеріальних і духовних цінностей і т.д.

7. *Націоналістичний* - переслідує мету шляхом залякування витіснити іншу націю, захопити її майно і землю, іноді - позбутися її влади, відстояти свою національну гідність і національне надбання. Цей вид тероризму часто приймає форму сепаратизму (Чечня в Росії, Країна басків в Іспанії, Північна Ірландія у Великобританії). Терористичний сепаратизм не має нічого спільного з патріотизмом, бо це є саме націоналізм - глухий, фанатичний, істеричний, який не бере ніяких доказів. [104]

8. *"Ідеалістичний"* - може бути виділена у зв'язку з тим, що причиною скоєння терористичних актів є перебудову світу, перемога "щасливого майбутнього" і "справедливості" тощо, але за допомогою залякування, знищення тих, хто думає інакше, а тим більше перешкоджає. Ідеалістичні терористи не менше страшні, ніж будь-які інші, вони не зупиняються перед жертвами, тим більше що серед них багато фанатиків.

9. *Партизанський* тероризм здійснюється проти окупантів або проти тих, кого вважають окупантами. У роки Великої Вітчизняної війни партизанський тероризм був поширений дуже широко. Наприкінці ХХ - початку ХХІ ст. в Чечні було розгорнуто партизанський рух проти російських збройних сил.

Деякі види тероризму можуть переплітатися між собою, наприклад релігійний з націоналістичним в сепаратистських цілях. Саме етнорелігійний тероризм набув найбільшого поширення в сучасному світі.

Окремим видом тероризму є *міжнародний*, що поширився після Другої світової війни, між ідеологічно протиборчими країнами (соціалістичними і капіталістичними), між слаборозвиненими і багатими державами, а також розвиненими країнами і країнами, що розвиваються з метою військово-політичної експансії та розширення зони впливу.

Деякі вчені виділяють також: *інформаційний тероризм* – прямий вплив на психіку та свідомість людей з метою формування необхідних думок, переконань, уявлень, що певним чином спрямовують поведінку людей; *економічний* - різноманітні дискримінаційні економічні дії, що мають за мету здійснення впливу на економічних конкурентів, соціальні групи та верстви населення, а також на держави та їх лідерів з ціллю досягнення конкретних економічно вигідних для терористів рішень; *соціальний, ядерний, технологічний, екологічний* тощо. [105]

Формою державного тероризму є різна підтримка: фінансування, надання зброї, баз для навчання терористів, укриття їх від можливого покарання і т.д. деякими країнами з військовими диктаторськими режимами (наприклад, Лівією, Афганістаном під час правління талібів) терористичних організацій у власних

політичних інтересах. Цей вид державного тероризму також отримав міжнародне засудження. Проти таких країн (Лівія, Ірак та ін.) Застосовуються жорсткі міжнародні політичні, економічні та інші санкції. [106]

Міжнародний тероризм може бути здійснений як терористичними державами (державами, що підтримують тероризм), так і міжнародними терористичними організаціями типу Аль-Каїди Бен-Ладена. Можна назвати такі міжнародні терористичні організації, як "Хамас" (Палестина, Ізраїль), "Хезболла" (Ліван), "Брати мусульмани" (Єгипет, Сирія, Саудівська Аравія).

Якщо зовнішній державний тероризм (у своєму ізольованому вигляді) більш-менш контролюємо, злочинна активність міжнародних терористичних організацій в умовах глобалізації, що розширюється свободи пересування, інтенсивних міграційних та комунікаційних процесів є важко відслідковується. Більше того, різні міжнародні терористичні організації, розташовані на території багатьох держав, мають тенденцію до політичного, організаційного, матеріального та фінансового взаємодії, що робить їх ще більш небезпечними. Особливу небезпеку міжнародний тероризм представляє не стільки для окремих країн, скільки для міжнародного правопорядку і міжнародних відносин в цілому.

Міжнародні та внутрішні терористичні акти по середовищу, технології та форму вчинення можуть бути наземними, повітряними, морськими, технологічними, інформаційними, ядерними, біологічними, хімічними, генетичними і т.д. Особливо поширеним є наземний, повітряний, хімічний і біологічний тероризм. Найбільшу небезпеку може представляти ядерний тероризм, посягання на об'єкти застосування атомної енергії, використання ядерних матеріалів, радіоактивних речовин, джерел радіоактивного зараження.

Доречно виділити ***сучасні тенденції розвитку тероризму:***

- за рівнем організованості тероризм розвивається в напрямку від терористів-одинаків до створення терористичних груп, великих організацій, політичних терористичних формувань лівого, ультраправого, націоналістичного і релігійного спрямування, до транснаціональних терористичних об'єднань типу «Аль-Каїда».

- щодо матеріально-технічного і фінансового забезпечення розвиток йде в напрямку від застосування кинджала, пістолета до вибухів і використання засобів масового ураження (хімічних, біологічних, ядерних) за підтримки світових центрів фінансування терористичних акцій.
- за національним і транснаціональним масштабами терористичної діяльності тероризм «рухається» від одиничного місця злочину - місця скоєння терористичного акту - до охоплення цілих міст, країн, регіонів організованою і систематичною терористичною діяльністю.
- темпи приросту людських жертв в середньому на порядок випереджають темпи приросту самих терористичних актів. Тенденція така: від вбивств окремих ненависних терористам осіб і в чимось, на їхню думку, винних перед ними, до знищення тисяч і десятків тисяч ні в чому не винних людей.
- за характером і обсягом цілей: від вбивства окремих осіб до повалення легітимної влади, руйнування держав і фактичного знищення цілих народів.
- Соціальна база терористів, на превеликий жаль, постійно зростає і розширюється. До терористам примикають не тільки окремі організації, політичні, націоналістичні і релігійні об'єднання, а й цілі (нерідко ошукані) народи або його значні верстви. Всі ці тенденції свідчать про те, що тероризм стає фактором глобального значення, з яким доводиться рахуватися будь-якому уряду в своїй внутрішній і зовнішній політиці і світовій спільноті в цілому.

На думку експертів ООН, тероризм у всіх його формах і проявах являє собою одну з найсерйозніших загроз миру і безпеки, оскільки будь-які акти тероризму є злочинами, незалежно від їх мотивації; існує серйозна і зростаюча загроза доступу терористів до ядерних, хімічних, біологічних та інших потенційно смертоносних матеріалами і їх використання ними. У всі більш

глобалізованому світі терористам стає легше використовувати новітню технологію, комунікації та ресурси в своїх злочинних цілях.

Тероризм прийнято розглядати і як окремий злочин, і як різноманітні форми злочинної діяльності, і як соціально-правове явище в якості терористичної доктрини, терористичних організацій, як інструмент, метод подолання протиріч, вирішення конфліктів тощо. На думку вчених на розповсюдження злочинів терористичного характеру впливають ті ж криміногенні фактори, що детермінують загально кримінальну злочинність. А саме: бідність, загострення соціальної нерівності, безробіття, наявність етноконфесійної напруженості, негативні наслідки міграції, послаблення сімейних та соціальних зв'язків тощо. Нерідко причиною тероризму виступає міцне прагнення національної чи етнічної групи до збереження своєї самоідентичності.

Причини тероризму слід розрізняти залежно від того, до якого виду належать дані злочинні дії. В цілому ж причини такі.

1. *Невирішеність соціальних, у тому числі національних і релігійних, проблем*, але не будь-яких, а тільки тих, які мають для даної соціальної, національної чи іншої групи буттєве значення, які пов'язані з її самооцінкою і самоприяття, уявленнями про себе, з її духовністю, фундаментальними цінностями, традиціями і звичаями. Іноді подібну групу відрізняють нарцисизм, декларації про свою винятковість і обраність. Зрозуміло, деякі такого роду проблеми практично нерозв'язні, оскільки можуть постраждати інші групи, чий інтереси неминуче будуть ущемлені, наприклад, при міжнаціональному або релігійному конфлікті. Повинно бути не просте розділення, а гостре взаємне неприйняття, ворожнеча, ненависть, що виключають компроміс, повинна відбутися втрата загальної духовності, першопричиною, споконвічних, психологічних, ціннісних почав, доти цементувати людей. [107]

Тому тероризм сьогодні в його широкому розумінні (особливо міжнародний) - це не тільки зіткнення релігій, націй, цивілізацій, але і антагонізм між бідністю нерідко потенційно багатих регіонів і багатством розвинених країн. Але й тут рушійною силою виступає не стільки сама бідність, скільки відчуття її

найбільшою соціальною несправедливістю у світі. При цьому заздрять багатству інших не замислюються над тим, що багатство прийшло до них в результаті наполегливої праці і більше розумної організації життя.

2. *Прагнення групи (національної, релігійної, професійної) до збереження своєї ідентичності* і супротив чужому способу життя, чужій культурі, системі цінностей світосприйняття, світорозуміння, що нав'язується іншими культурами, владою, іншими структурами чи організаціями. Це стимулює як патріотизм, так і крайній націоналізм в його терористичних проявах.

3. *Війна і військові конфлікти*, в рамках яких терористичні акти стають частиною військових дій, як, наприклад, набіги на російські міста чеченських бойовиків за межами Чечні під час контртерористичної операції 1995-1996 рр. Партизанські рухи, як уже зазначалося, досить часто вдаються до тероризму, то ж зазвичай роблять окупаційні армії для залякування населення завойованих земель.

4. *Пріоритет суверенізації над економічною доцільністю, політичними, духовними та моральними цінностями*. Тобто прагнення групи чи організації (етнорелігійної, національної) до захоплення державної влади шляхом відокремлення (суверенізації) від країни. Конфлікт також може бути обумовлений невідповідністю етнічних і релігійних кордонів та виникненням в наслідок цього територіальних та політичних претензій однієї нації, конфесії до іншої, а також прагнення зробити свою країну мононаціональною або моно релігійною.

5. *Наявність країн або соціальних (частіше великих) груп, що відрізняються від своїх ближніх і далеких сусідів високим рівнем матеріального добробуту і культури*, а також, що ще важливіше, які в силу своєї політичної, економічної та військової могутності та інших можливостей диктують свою волю іншим країнам і соціальним групам. Перші викликають заздрість і ненависть, вони наділяються усіма рисами найнебезпечнішого і віроломного ворога, якому, якщо не можна перемогти його у відкритому зіткненні, можна скритно нанести окремі болючі удари. Моральні міркування тут не приймаються до уваги, оскільки цей

ворог просто не гідний іншого до себе ставлення. *Відчуття великої соціальної несправедливості.* Зазвичай така ненависть і ворожнеча харчуються культурними, в тому числі релігійними відмінностями.

6. *Політична боротьба*, яка спирається на релігійні, національні або націоналістичні рухи, що спекулює на ірраціональних, неземних почуттях, розпал неприязні та ненависті з метою заручитись підтримкою значної частини населення та загострити ситуацію.

7. *Суто економічні причини*: невирішеність фінансових, економічних, організаційних питань, в тому числі на законодавчому рівні, прагнення до перерозподілу певних життєвих ресурсів, а також конфлікти при розподілі та перерозподілі власності, тінізація економіки, криміналізація комерційних структур.

8. *Тенденція глобалізації світу*: різке зниження рівня зайнятості, особливо в країнах що розвиваються чи слабких країнах, зниження національного суверенітету країн перед наднаціональними (транснаціональними) утвореннями, дезінтеграція, розпад держав, застосування подвійних стандартів до загальнолюдських цінностей.

9. *Існування таємних або напівтаємних товариств і організацій, зокрема релігійних і сектантських, які наділяють себе магічними і месіанськими здібностями*, виробляють "єдино вірне" вчення (або використовують вже кимось сформульоване) порятунку людства чи докорінного поліпшення життя, або створення ладу загального добра, справедливості і достатку, або вічного спасіння душі і т.д. Оскільки такі формування, а також їх вчення державною владою і суспільством не приймаються, відповідної мети намагаються досягти за допомогою кривавого насильства. У ряді випадків названі організації не мають розвинених навчань, продуманих і довгострокових програм. Іноді створюється враження, що подібні об'єднання і не зацікавлені в реалізації своїх вимог, їм, навпаки, потрібно незгоду, щоб мати привід для найжорсткішою агресії. [107]

Для багатьох, якщо не для більшості, членів цих таємних і напівтаємних товариств характерна фанатична віра в істинність і непогрішність догматів їх

вчення, а іноді і готовність померти за них. Однак мотиви вступу до товариства та закріплення в ньому носять особистісний характер, тобто, здійснюючи названі дії, суб'єкт вирішує свої внутрішні проблеми. Товариства можуть переслідувати не тільки політичні, але й ідеологічні, релігійні, містичні, магічні мети.

Діям терористів можуть сприяти деякі умови, серед яких можна виділити наступні.

1. *Слабкість державної влади, її установ і інститутів*, нездатність правоохоронних органів своєчасно виявляти і знешкоджувати терористів і тих, хто готує терористичні акти, встановлювати і затримувати злочинців, чия безкарність дозволяє їм здійснювати нові вбивства, створює їм ореол невразливості і незвичності, притягаючи нових людей. Погано й те, що винуватці багатьох терористичних актів залишається безкарними. Дуже погано розкриваються терористичні акти кримінально-корисливої спрямованості, жертвами яких стають комерційні конкуренти.

Наявність названої умови не завжди обов'язково. У США, наприклад, дуже сильна державна влада, центральна і в окремих штатах, ефективно функціонують правоохоронні органи, однак і ця країна серйозно страждає від тероризму. Високо оцінити державну владу можна і у Великобританії, Франції, Іспанії, в яких тероризм проте відноситься до числа застарілих хвороб.

2. *Схвальне, підтримуюче ставлення до терористів їх соціального оточення, населення, окремих груп, підтримка терористичних дій*. Без цього націоналістичний і релігійний тероризм попросту немислимий (наприклад, Палестина, Ірак, Афганістан, Чечня). При міжнародному тероризмі теж буває необхідна допомога населення, але її взагалі може не бути в силу законспірованості терористичної групи, для якої дуже важлива не тільки матеріальна, а й психологічна підтримка держави, зокрема в особі її спеціальних служб. Проте в цілому треба мати на увазі на стільки відкрите схвалення, на народні тріумфування з приводу вдало проведеного бандитського нальоту, скільки внутрішньо і надзвичайно значимий, прихований соціально-

психологічний зв'язок. Цей зв'язок існує головним чином на несвідомому рівні і полягає в спільності світовідчуття і світосприйняття. [108]

Підтримку або відсутність підтримки середовища необхідно враховувати особливо при націоналістичному, релігійному або партизанському тероризмі. Якщо терористична група автономна і середовища підтримка відсутня, суворі репресивні заходи в тактичному плані виправдані. Якщо ж така підтримка є, жорсткі заходи, зокрема покарання злочинців стратою або гранично строгими умовами позбавлення волі, можуть викликати ще більше протидія, організацію нових екстремістських груп і поповнення вже наявних. За таких умов набагато більш ефективним буде зміна політики, прийняття нестандартних політичних рішень, налагодження переговорного процесу і пошуку компромісів, стимулювання відходу від тероризму поряд з його розвінчанням і зниженням привабливості.

3. *Наявність значної групи людей, професійно налаштованих на військову роботу, проте витіснених з військової або близькою до неї служби і не знайшли собі застосування.* Природно, що вони не можуть змиритися зі своїм приниженом і матеріально не забезпеченом становищем, а тому активно протестують, що іноді знаходить вираз у терористичній агресії. З цим зіткнулася Німеччина після Першої світової війни, чим не забарилися скористатися нацисти.

4. *Зростання екстремізму і радикальних устремлінь у зв'язку зі зростаючими суперечностями і конфліктами, а також зменшуються надіями на їх нормальний дозвіл.* І все це відбувається на тлі зростаючого насильства та інших теророгенності факторів у світі, які використовуються для вирішення різних особистісних проблем.

5. *Низька ефективність боротьби з тероризмом.* Загальновідомо, що злочинна діяльність ефективна, якщо мінімум зусиль дає максимум вигоди. Тероризм століттями використовувався в якості особливо ефективної зброї в боротьбі з політичними та іншими супротивниками і конкурентами. При обмежених силах і засобах він дозволяє досягти значних політичних,

ідеологічних чи економічних цілей, можливість ж відповідальності за його вчинення майже нульова. Більше того, для терористів-смертників ніяке покарання не страшно, а організатори терору практично не досяжні для правосуддя. Розкриваність тероризму є вкрай низькою, вона знаходиться в межах 5-10-20% від числа зареєстрованих терактів, тоді як 80-90% реальних терористичних дій досягають своєї мети. Загальновідомо, що тероризм нині став головним чином організованим. І це підвищує його результативність. А протидіяти організованому тероризму ще важче.

Особистість терориста завжди привертала до себе увагу дослідників. *Особливості особистості злочинця-терориста багато в чому залежать від виду (типу) терористичної активності.* Вітчизняні та зарубіжні дослідники однакові в тому, що терористи не утворюють єдину або специфічну діагностично-психіатричну групу. У більшості випадків у них не спостерігається явних розладів психічної діяльності. Терористи не становлять і єдину психологічну групу, однак у них можна виділити деякі характерні риси. Перш за все, це люди, які не змогли реалізувати свої ідеї, що викликає незадоволеність і бажання до утвердження і самоутвердження будь-яким способом. Багато терористів - це люди, які свого часу, виступаючи за будь-які права і свободи, були засуджені державою, поставлені за межу закону, і для них тероризм стає соціальною помстою цій державі. У будь-якому випадку, це люди добре мотивовані.

С. Роштин пропонував **три психологічні моделі особистості**. [109]

Перша модель - психопата-фанатика. Вона розшифровується таким чином: це «людина, яка керується своїми переконаннями (релігійними, ідеологічними, політичними) і щиро вважає, що його дії, незалежно від їх конкретних результатів, корисні для суспільства. Це людина, у якого сфера свідомості вкрай звужена тими чи іншими доктринами, і ним же підпорядкована його емоційна сфера. Тому він виявляється здатним здійснити все що завгодно. На політичному мові - це фанатик, психологічному - психопат. Психопат може зробити великі і добрі справи, якщо його устремління і установки збігаються з потребами

суспільства, але він же здатний створити величезне зло, якщо мотиви його дій носять об'єктивно антигромадський характер. Будь психопат-фанатик може стати терористом ». Це вірно, але пояснює тільки частину проблем.

Друга модель, фрустрованої людини, базується на біхевіористської теорії фрустрації-агресивності: «Почуття фрустрації, породжене неможливістю для людини з якихось причин досягти життєво важливих для нього цілей, неминуче породжує у нього тенденцію до агресивним діям. Свідомість в цьому випадку може зіграти роль інструменту в раціоналізації цих дій, тобто в підборі тих або інших приводів для їх виправдання. Якщо не абсолютизувати названу концепцію як єдиний і універсальний спосіб пояснення агресивної поведінки людини, то можна визнати, що в окремих випадках вона застосовна для розуміння схильності людини до терористичних актів». Частково і це вірно.

Третя модель - людини з ущербної сім'ї. «Жорстоке поводження батьків з дитиною, його соціальна ізоляція, дефіцит добрих відносин можуть призвести до формування озлобленої особистості з антисоціальними нахилами. За певних умов люди такого психологічного складу легко можуть стати інструментами терористичної організації ». У цілому і це вірно. Проте, в цілому, єдиної чіткої і цілісної картини не виникає.

Більшість терористів (за даними І.Б. Ліндера і С.А. Титкова) *становлять чоловіки, хоча багато і жінок,* роль яких в терористичних організаціях дуже висока. З початку тероризму в Росії XIX століття жінкам у ньому відводилася важлива роль, багато хто був ідеологами, самі здійснювали терористичні акти. Такі терористичні організації як Ірландська революційна армія, Червоні бригади, латиноамериканські групи і т.д., активно використовують жінок в агентурних і бойових цілях.

Особистісні особливості терористів будуть помітно різнитися в залежності від конкретного виду терористичної активності. Наприклад, сучасний політичний терорист повинен бути більш освічений, тактично і технічно підготовлений, ніж будь-який інший, особливо якщо він діє в групі, створеній, оснащеної і підтримуваної тоталітарним державою. Але не кожен навіть

політичний екстреміст повинен володіти названими якостями, вміти професіонально аналізувати інформацію, прогнозувати і планувати свої і чужі дії. Навіть керівники політичних терористичних груп будуть істотно відрізнятися один від одного в залежності від ідеологічної основи свого функціонування, складу групи, масштабу і цілей її дій, технічної оснащеності, конкретних цілей і т.д.

Терористам притаманні і деякі інші, дуже важливі особистісні особливості, які мають першорядне мотиваційний значення. Багато з них пов'язані з тим фактом, що терорист безпосередньо стикається зі смертю, яка, з одного боку, впливає на його психіку, вчинки і на події, в які він включений, а з іншого - його особистісна специфіка така, що він прагне до неї.

Терорист завжди сліпий в постановці і здійсненні своїх цілей, навіть в разі ретельного опрацювання самого акту терору. Терористи роблять свої цілі, виходячи з завищеної самооцінки своєї гомогенності, що є проявом нарцисцизму. Терористи часто потребують розголосу своїх дій і по тій психологічній причини, що в реакції ЗМІ, політичних і державних діячів вони бачать своє визнання і підтвердження своєї винятковості.

До кримінологічної характеристики особистості злочинця-терориста слід віднести:

1. *Наявність параноїдальних особливостей* з переважанням озлобленості, злопам'ятність, підозрілості, які досить автономні від зовнішніх обставин.

2. *Схильність до екстерналізації*, пошуку зовні джерел особистих проблем і в той же час зосередженість на захисті свого «я» шляхом проекції. Надпоглиненість собою за відсутності критики і самокритики.

3. *Постійна оборонна готовність* як наслідок високого рівня тривожності. Тут напад виступає в якості захисту від можливої, частіше віртуальної агресії, коли навколишній світ, особливо той, який лежить за межами даної етнорелігійної спільності, відчувається як ворожого.

4. *Відчуття (передчуття) особливої близькості смерті.* Це відчуття амбівалентне, включаючи в себе і потяг до неї, і відкидання її, але, очевидно, у

терористів-камікадзе першим превалює над другим, потужно стимулюючи їх самогубні вчинки.

5. *Нарцисцизм в поєднанні з відщепленням від своєї особистості низькооціненої частини і проекція її на середовище, від якого очікується агресія.* Особливо небезпечний груповий нарцисцизм, коли приналежність до якоїсь групи - класової, національної, релігійної сприймається як найвища цінність при одночасному і зазвичай різкому зниженні цінності інших груп, в першу чергу тих, які залучені в конфлікт.

6. *Жага самоствердження і визнання в середовищі.* Останнє яскраво проявляється в відданості цій групі, організації, партії. Відданість визначає підпорядкування групі, часто всеосяжне, сліпе слідування її приписами.

Такий мотив як самоствердження, досить часто переплітається з бажанням домінувати, придушувати і управляти оточуючими. Така потреба буває пов'язана з високою тривожністю. Даний мотив виявляється в будь-якому вигляді терористичного поведінки.

7. *Низький поріг чутливості і терпимості, імпульсивність, дратівливість, нетерпимість.*

8. *Месіанство,* часто зустрічається у психічно неповносправних осіб. Месіанство іноді буває вплетене в мотивацію самогубних дій терористів.

Складність виявлення справжніх мотивів терориста пов'язана з тим, що у нього є два аспекти - *раціональний і ірраціональний*. Раціональність полягає в тому, щоб за допомогою надзвичайного насильницького акту досягти конкретної мети: визнання необхідних політичних або національних свобод і т.д. Частиною ці раціональні цілі досягаються, але ефект від них залишається локальним як за часом, так і по соціальному обсягом.

Ірраціональний аспект тероризму включає в себе екзистенціальний досвід, який переживає його учасник. При терористичний акт створюється унікальна психологічна ситуація, в якій люди починають діяти за зовсім іншими законами, ніж в звичайному житті. У ситуації «терорист-заручник» найбільш поверхневі шари особистості миттєво змиваються перед обличчям цілком реальною і

об'єктивувати смерті. Сам терорист стає як би суб'єктом смерті: з одного боку, він викликає на себе всю гігантську силу вибуху Системи, а з іншого - отримує швидкоплинне, але вкрай гостре свідомість абсолютної переваги над заручниками і влади над їх життями. Тут є і мазохізм, і садизм.

Звісно ж безсумнівним і існування такого мотиву, як молодіжна романтика і героїзм, надання свого життя і діяльності особливої значущості, яскравості, незвичності. Причому злиття з образом позитивного героя зовсім не обов'язково.

Пошуки романтики і героїки своєрідно переплітаються з ігровою мотивацією, потребою в ризику, небезпечних для життя і свободи операціях. Гра проявляється і в тому, що терорист вступає в певні стосунки з суспільством, не характерні для інших злочинів.

Можна припустити також, що терористом рухає якась всепоглинаюча, фанатична ідея, якою він відданий.

Отже, тероризм – найнебезпечніша форма екстремізму. Тому своєчасна боротьба з екстремістськими проявами є важливим антитерористичним профілактичним заходом. Закон України від 20.03.2003 р. «Про боротьбу з тероризмом» (редакція від 01.01.2022 р.) визначає протидію тероризму як діяльність із запобігання, виявлення, припинення, мінімізації наслідків терористичної діяльності.

Напрями, форми та методи попередження тероризму загалом та злочинів терористичної спрямованості зокрема визначаються їх сутністю, специфічними ознаками та рисами, особливостями детермінації, формами прояву.

Попередження та припинення тероризму, а також кримінально-правова боротьба з ним передбачають розробку та реалізацію великого комплексу заходів, що корелюються з комплексом його причин та умов. До цього комплексу можуть входити заходи політичного, ідеологічного, соціального, економічного, організаційного, правового, оперативного, інформаційного, психологічного та виховного характеру.

Усунення, мінімізація або блокування причин та умов, що сприяють вчиненню тероризму та інших злочинів терористичної спрямованості, є головним

напрямом запобігання та припинення терористичної діяльності. Це вимагає постійного моніторингу та системного вивчення змінної причинної бази тероризму, які мають ґрунтуватися на серйозній оперативній, інформаційній, аналітичній та прогностичній роботі. Проблема безпеки від тероризму виходить на перший план, відсуваючи на другі позиції небезпеку військову.

Ефективними заходами боротьби з тероризмом, особливо його попередження, можуть бути:

- *жорсткий соціально-правовий контроль за зберіганням та обігом вогнепальної зброї, боєприпасів, ядерних вибухових пристроїв, радіоактивних, хімічних, біологічних, вибухових, токсичних, отруйних, сильнодіючих, отруйних речовин;*

- *робота з виявлення та ліквідації джерел фінансування терористичної діяльності.* Такі джерела були названі раніше: підтримка деяких держав-ізоїв, спонсорство комерційних структур, допомога злочинних угруповань та інших формувань організованої злочинності, самофінансування у вигляді легальної та кримінальної комерційної діяльності;

- *створення ефективної системи освіти громадян у дусі поваги та терпимості до інших соціокультурних, етнічних, національних та релігійних традицій та особливостей різних народів, що населяють країну.* Особливе місце в цьому повинні займати телебачення та інші засоби масової інформації, оскільки більшість терактів спеціально розрахована на масовий відгук ЗМІ. Вони не повинні виступати вільними чи мимовільними посібниками терористів та поширювати їх ідеї;

- *засудження насильства, що застосовується в політичних, економічних, національних та релігійних цілях, а також припинення поширення у пресі технологій виготовлення та застосування вибухових пристроїв та інших засобів терористичної діяльності;*

- *розширення активного міжнародного співробітництва на різних рівнях у спільній боротьбі з національною та транснаціональною терористичною діяльністю.* Обмін інформацією та спільні дії спецслужб різних країн з метою

активної та предметної боротьби з поширенням тероризму у різних країнах, регіонах та у світі в цілому;

- *вирішення внутрішніх та міжнародних соціальних, релігійних, етнічних, економічних проблем*, які можуть спричинити терористичні прояви. Потрібна соціальна програма нейтралізації негативних наслідків глобалізації. У ній особлива увага має бути приділена слаборозвиненим країнам із традиційним устроєм життя.

Особлива роль протидії тероризму належить правової та кримінально-правової боротьбі. Її тенденції хоч і неповно та з помітним відставанням, але корелюють із тенденціями терористичної діяльності.

Назріла необхідність формування нової системи безпеки, де важливою складовою у протидії тероризму має стати активна позиція інститутів громадянського суспільства, яка протистоїть розв'язанню воєн, поширенню міжнародного екстремізму. Проблема боротьби з тероризмом є багаторівневою, але її вирішення необхідно шукати у багатосторонньому партнерстві з державними структурами, зазначають практично всі фахівці в даній сфері.

Аналіз системи попередження тероризму в останнє десятиліття показує, що серед заходів, що вживаються, поки що **домінують силові, військові та спеціально-розвідувальні заходи**. [110] У цій роботі майже не приділяється уваги питанням вивчення реальних причин та умов, що сприяють виникненню та розростанню тероризму, їх усуненню чи мінімізації. Не може не турбувати і те, що заходи, що вживаються, нерідко порушують фундаментальні права людини (масові затримання і обшуки, прослуховування телефонних розмов, заохочення націоналістичних і расових тенденцій, підозрілість і доноси, килимові бомбардування та інші насильницько-воєнні дії). Багато хто протиставляє особисту безпеку правам людини. Вживаючи заходів щодо недопущення терористичних злочинів та боротьби з ними, *необхідно поважати принцип верховенства права, демократичні цінності, права людини та основні свободи,*

а також інші положення міжнародного права, зокрема у відповідних випадках міжнародного гуманітарного права.

Основним напрямом діяльності щодо запобігання тероризму є договірний механізм міжнародно-правового співробітництва держав. З 30-х років минулого століття міжнародним співтовариством прийнято низку конвенцій, що стосуються протидії міжнародному тероризму, припинення злочинів тероризму на морі, боротьби з терористичними актами, що здійснюються із застосуванням специфічних засобів, а також протидії фінансуванню тероризму. Організація Об'єднаних Націй та її спеціалізована установа – Міжнародна організація цивільної авіації відреагували першими. Тому ООН має найбільший досвід боротьби з транснаціональним тероризмом, до якої пізніше приєдналися Рада Європи та Організація безпеки та співробітництва в Європі. Головними результатами їхньої діяльності стало підписання 19 міжнародних конвенцій та низки інших документів, що охопили різні правові та політичні аспекти боротьби з тероризмом. А саме:

- Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден, підписана в Гаазі 16 грудня 1970 р.;
- Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, укладена в Монреалі 23 вересня 1971 р.;
- Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів, прийнята в Нью-Йорку 14 грудня 1973 р.;
- Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників, прийнята в Нью-Йорку 17 грудня 1979 р.;
- Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу, прийнята у Відні 3 березня 1980 р.;
- Протокол про боротьбу з незаконними актами насильства в аеропортах, які обслуговують міжнародну цивільну авіацію, укладений у Монреалі 24 лютого 1988 р.;

- Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства, укладена в Римі 10 березня 1988 р.;
- Протокол про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі, укладений у Римі 10 березня 1988 р.;
- Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом, прийнята в Нью-Йорку 15 грудня 1997 р.;
- Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, прийнята в Нью-Йорку 9 грудня 1999 р. тощо.

Для конвенцій у цій сфері характерні такі риси:

- оголошення окремих видів проявів міжнародного тероризму злочинними та тягнуть за собою відповідальність; закріплення зобов'язань країн кваліфікувати фінансування терористичної діяльності як кримінальний злочин;
- покладання обов'язки держави-учасниць криміналізувати ці дії у своєму законодавстві, тобто. закріпити дані дії як злочинних та встановити національну юрисдикцію над ними;
- закріплення обов'язку держав здійснити видачу за такі злочини або зазнати особи кримінального переслідування. [111]

Вочевидь, що конвенційне регулювання переслідування і покарання злочину міжнародного тероризму, що є правову основу боротьби з цим небезпечним злочином, відрізняється значним різноманіттям. Однак даному переліку міжнародних угод не притаманна системність, універсальні конвенції створюють так званий «секторальний режим» відповідальності, який не може повністю забезпечити невідворотність покарання за все, а не лише перелічені види актів тероризму.

Одним з останніх документів Генеральної Асамблеї ООН, що стосуються питань боротьби з тероризмом та співпраці держав у цій сфері, є **Резолюція 60/288, прийнята на 60 сесії 20.09.2006 р.** та затверджений її **План дій, що визначає заходи щодо запобігання тероризму та боротьбі з ним.** [112] Цей План визначає основні напрямки протидії тероризму і передбачає у зв'язку з цим

співпрацю для того, щоб на основі принципу екстрадиції або кримінального переслідування:

- виявляти, відмовляти у притулку та притягувати до відповідальності осіб, причетних до терористичних злочинів;
- забезпечувати затримання та переслідування або екстрадицію таких осіб;
- обмінюватися точною інформацією щодо запобігання тероризму та боротьби з ним;
- зміцнювати координацію та співпрацю між державами у боротьбі зі злочинністю, яка може бути пов'язана з тероризмом, включаючи незаконний обіг наркотиків, незаконну торгівлю зброєю, відмивання грошей та контрабанду ядерних, хімічних, біологічних, радіоактивних та інших потенційно смертоносних матеріалів;
- активізувати національні зусилля та двосторонню, субрегіональну, регіональну та міжнародну співпрацю для зміцнення прикордонного та митного контролю;
- взаємодіяти з державами у питаннях сприяння прийняттю відповідних законів та адміністративних заходів щодо контролю за пересуванням осіб, причетних до тероризму, та виявлення передового досвіду в цій галузі за участю та сприяння технічних міжнародних організацій таких, як Міжнародна організація цивільної авіації, Світова митна організація та Міжнародна організація кримінальної поліції;
- активізувати зусилля з метою підвищення ступеня захисту документів, що засвідчують особу, та проїзних документів під час їх виготовлення та видачі.

Крім того значимим є *Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму (2006 р.)*, яка також вказує на необхідність міжнародного співробітництва у цій сфері, визначаючи такі напрями допомоги та підтримки, як обмін інформацією та передовим досвідом, а також підготовка кадрів та інші спільні зусилля превентивного характеру. [113]

Міжнародне співробітництво у кримінальних справах відповідно до цієї Конвенції передбачає максимальну допомогу у зв'язку з розслідуванням або

судовим розглядом кримінальних справ або провадження з видачі правопорушників, зокрема допомога в отриманні доказів, необхідних для таких проваджень. Правовим підставою для такої допомоги може бути будь-який договір чи іншу угоду про взаємну правову допомогу, як і зазначена Конвенція.

Крім цього, важливим напрямом вважається забезпечення міжнародними, регіональними та субрегіональними організаціями основи для обміну передовим досвідом у сфері боротьби з тероризмом; проведення (Контртерористичним комітетом) систематичних неофіційних засідань для сприяння більш частому обміну інформацією про співпрацю та технічну допомогу між державами; надання у разі потреби технічної допомоги; виявлення та поширення передових методів запобігання терористичних нападів.

Інституційний механізм співробітництва є комплексом заходів, що вживаються в рамках як міжнародних організацій універсального характеру (Організації Об'єднаних Націй, її спеціалізованих установ), так і в рамках регіональних організацій – Ради Європи, Європейських спільнот, ОАЕ та ін.

В ООН зусилля держав-членів зосереджені на наступних заходах протидії тероризму:

- скликанні міждержавних конференцій та виробленні ними програмних документів. Наприклад, Декларація та Програма дій, прийнята на Всесвітній конференції ООН з прав людини 25.06.1993 р. у Відні. В ООН проблеми боротьби з тероризмом обговорювалися також допоміжними органами, що займаються питаннями боротьби зі злочинністю, – Комітетом експертів та *Конгресом ООН* щодо запобігання злочинності та поведженню з правопорушниками;

- прийняття рішень головними органами ООН – *Генеральною Асамблеєю та Радою Безпеки*;

- діяльності спеціально утворених органів, таких як *Комітет боротьби з тероризмом, створений резолюцією Ради Безпеки № 1373 (2001), Спеціальний комітет, заснований резолюцією № 51/210 Генеральної Асамблеї 17 грудня 1996 р.*

Серед інститутів необхідно виділити Спеціальний комітет ООН (1996), у межах якого було розроблено низку конвенцій боротьби з тероризмом. До порядку денного Комітету ставиться питання про скликання під егідою ООН конференцій для розробки спільних дій міжнародного співтовариства щодо боротьби з тероризмом у всіх його формах та проявах.

Крім того, відповідні інституції створені та діють в рамках Інтерполу, Європолу, Ради Європи, СНГ тощо. Так наприклад, у *рамках Європолу функціонує спеціальний підрозділ боротьби з тероризмом*, формується антитерористичний відділ із національних експертів. При Європолі утворюється експертна група високого рівня з представників національних служб, які посідають провідні позиції у боротьбі з тероризмом у своїх країнах. Крім того, передбачається, що він має тісно взаємодіяти з Робочою групою з тероризму Ради галузевих міністрів ЄС, яка посилена Антитерористичною групою. Іншою опорою ЄС у протидії тероризму має стати *Євроюст*. У ньому існує *Оперативний підрозділ керівників органів поліції ЄС*. Необхідні заходи вживаються в рамках таких утворень, як Робоча група з тероризму органів поліції, Робоча група з тероризму Ради галузевих міністрів, *Антитерористична група в рамках єдиної зовнішньої та безпекової політики ЄС* та ряд інших спеціалізованих органів.

Співпраця у сфері боротьби з тероризмом з іноземними державами, їхніми правоохоронними органами та спеціальними службами, а також з міжнародними організаціями, що здійснюють боротьбу з тероризмом, передбачено національним законодавством України. Напрямками співпраці є надання інформації, участь у спільних з іноземними державами заходах щодо боротьби з тероризмом, а також видача (екстрадиція) осіб, які брали участь у терористичній діяльності.

Систематичне попередження, підрив і, якщо можливо, знищення терористичних груп та організацій зумовлює потребу в численних заходах, включаючи ефективне вдосконалення законодавства. Спроби знищити тероризм лише у військові способи не мають довгострокового ефекту. Як показує досвід

чеченської, афганської та іракської воєн, це не тільки не дає бажаного результату, а навпаки, заганняє проблему вглиб. Крім того, слід зазначити, що боротьба проти тероризму не може бути ефективною за відсутності співпраці та багатьох недемократичних країн.

Таким чином, умовами успішної антитерористичної стратегії є: запобіжний характер дій; активність; відповідність завдань, правомочностей та ресурсного забезпечення; забезпечення єдності у діях у міжнародному, міждержавному та державному масштабах.

Сьогодні проблема тероризму набуває глобамасштабів. Це нашо вхує нас на думку, що правові засади протидії тероризму працюють не достатньо ефективно. Саме тому, проблема протидії терористичній діяльності залишається найбільш актуальною та потребує негайного реагування з боку державних правоохоронних органів.

Отже, тероризм є складна суспільно-політична та наукова проблема, розв'язання якої потребує застосування системно-комплексного, міжгалузевого підходу. Тероризм як багатогранний соціально-політичний і правовий феномен, потребує ґрунтовних комплексних досліджень у галузі конституційного, кримінального, міжнародного, адміністративного права, кримінології, політології, філософії, соціології, історії, психології та інших наук.